

Tiltaksstrategier SMIL

Spesielle miljøtiltak i jordbruket

2024-2027

Innhold

INNLEDNING	3
BRUK AV MIDLENE I TIDLIGERE PERIODER	4
LOKALE UTFORDRINGER I OS KOMMUNE	4
NÆRMERE BESKRIVELSE AV UTFORDRINGENE KNYTTET OPP MOT DE ULIKE MILJØTEMAENE	6
UTFORDRINGER KNYTTET TIL KULTURLANDSKAP OG BIOLOGISK MANGFOLD	6
UTFORDRINGER KNYTTET TIL KULTURMILJØER OG KULTURMINNER	6
UTFORDRINGER KNYTTET TIL TILGJENGELIGHET FOR FRILUFTSLIV	6
UTFORDRINGER KNYTTET TIL UTSLIPP TIL VANN OG LUFT	7
MÅL FOR PERIODEN	7
PRIORITERINGER FOR PERIODEN OG AKTUELLE TILTAK	8
SPESIFIKKE PRIORITERINGER FOR PERIODEN:	9
ÅRLIGE RETNINGSLINJER	9

Innledning

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) handler om å gjennomføre miljøtiltak utover det som forventes av vanlig jordbruksdrift. Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Ordningen er forankret i Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket, og tiltakene skal prioriteres ut fra lokale målsettinger og strategier.

I Os kommune er det lagt opp til at tiltaksstrategiene rulleres hvert 4. år og retningslinjene revideres en gang i året. Foreliggende plan for tiltaksstrategier skal gjelde for 2024-2027. For å sikre mest mulig lokal forankring, er det etablert en arbeidsgruppe med representanter fra landbrukets faglag og landbrukskontoret i kommunen. Arbeidsgruppa gir innspill og tilbakemeldinger på hva som fungerer bra og hva som fungerer dårlig, slik at tiltakene tilpasses og utformes på en god måte. Landbrukets faglag er høringspart og kommunestyret får planen til orientering.

Tiltaksstrategiene skal ses i sammenheng med regionalt og nasjonalt miljøprogram. Nasjonalt miljøprogram gir en samlet fremstilling av hvordan myndighetene legger til rette for jordbrukets oppnåelse av mål for miljø og klima. Dette inkluderer tilrettelegging på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå. Regionalt miljøprogram (RMP) legger føringene for kommunens prioriteringer i ny tiltaksstrategi. Regionalt miljøprogram påpeker at det er generelt viktig at kommunene prioriterer utbedring av hydrotekniske anlegg i jordbruket i utsatte vannområder, herunder vassdragene som drenerer til Oslofjorden. Videre er det viktig å prioritere tilpassing til endret klima, og tiltak for ville pollinerende insekter og truet natur bør også vektlegges. Viktige miljøtiltak som ikke er sammenfallende med RMP skal også vurderes.

Vangrøftdalen og Kjurrudalen har status som et Utvalgt kulturlandskap og hele kommunen ligger innenfor Cirkumferensen til Røros bergstad. SMIL-tiltak og tildeling av tilskudd ses også i sammenheng med tilskudd til tiltak i verdensarvområdene og tilskudd til Utvalgte kulturlandskap, og lokale retningslinjer for disse ordningene. Hydrotekniske tiltak må også ses i sammenheng med tilskudd til drenering.

Kommunene i Nord-Østerdalen har utarbeidet felles klima og energiplan for perioden 2022-2030. Planen er vedtatt i Os kommune 21.09.2023. Ett av tiltakene under tema jordbruk, er at det skal inkluderes klimatiltak ved revidering av fireårige strategier og planer for bruk av SMIL-midler i den enkelte kommune.

Tiltakene skal videre bygge på føringene som er satt i:

- *Strategisk næringsplan for Os 2021-2025*
- *Områdeplan for Vangrøftdalen og Kjurrudalen Utvalgte kulturlandskap 2021-2030*
- *Klima- og energiplan 2022-2030*
- *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2020-2034*
- *Helhetlig tiltaksplan for Oslofjorden 2021-2026*
- *Forvaltningsplan for Vangrøftdalen – Kjurrudalen landskapsvernområde 2010*
- *Forvaltningsplan for verdensarven Røros bergstad og Cirkumferensen 2019-2023*
- *Beitebruksplan for Os (under revisjon)*
- *Byggeskikkveileder –Forollhogna nasjonalpark med tilliggende landskapsvernområder, 2020*
- *Kommunens arealplan (under revisjon)*

Tiltaksstrategiene er en overordnet plan for bruken av SMIL-midler i kommunen, og skal belyse lokale miljøutfordringer og aktuelle tiltak. Det er delt inn i fire aktuelle miljøtema for denne perioden, der noen tiltak er høyere prioritert enn andre. Ved å styre bruken av midlene slik, vil det forhåpentligvis oppnås større effekt på prioriterte utfordringer.

Bruk av midlene i tidligere perioder

Fra 2015 til 2023 har store deler av tilskuddsmidlene gått til tiltak som ivaretar kulturminner og kulturmiljøer, der verneverdige bygg og andre bygninger av historisk verdi har vært mest omsøkt. Det er innvilget om lag 5,5 millioner kroner i tilskudd gjennom SMIL-ordningen i Os kommune i denne perioden. Det er også brukt midler på ivaretagelse av kulturlandskap og biologisk mangfold, tilgjengelighet for friluftsliv, og tiltak som begrenser utslipp til vann og luft. I de seneste årene er det åpnet for å gi tilskudd til etablering av eksterne gjødsellager. Dette bidrar til mindre kjøreavstand og mer miljøvennlig spredning ved for eksempel tilrettelegging til gjødselspredning med tilførselsslange.

Gjengroing, både i innmark og utmark er et økende problem. Dette skyldes færre aktive gårdsbruk og mindre dyr på beite, noe som også fører til tap av biologisk mangfold, tap av jordressurser, økt global oppvarming og dårligere tilgjengelighet for allmenheten. Tiltak som bidrar til mindre gjengroing, har derfor vært høyt prioritert i foregående perioder. Det har også vært økt fokus på miljøtiltak som hindrer eller reduserer utslipp til vann og luft.

SMIL-midlene for Os kommune har jevnt over blitt oppbrukt. Det har også blitt tildelt inndratte midler til nye tiltak. Det har vært jevn pågang og det er også forventet at det fortsatt vil være etterspørsel etter midlene så lenge prioriterte tiltak fortsetter å være økonomisk mulig for søker, dette forutsetter at tilskuddsandelen er høy nok.

Sommeren 2023 ble det også tatt inn et nytt tiltak. Formålet var å prøve det nye tiltaket før rulleringen av tiltaksstrategiene. Dette tiltaket innebar fjerning av piggtråd og gamle forfalne nettinggjerdar i inn- og utmark. Det kom inn flere søknader i den anledning, og tiltaket vil prioriteres videre i kommende periode med noen justeringer.

Lokale utfordringer i Os kommune

I Os kommune er store deler av befolkningen sysselsatt gjennom landbruksnæringen, og i overkant av 100 driftsenheter søker produksjonstilskudd. Grovfôrbaserte husdyrhold er dominerende og det produseres melk og kjøtt fra både ku, sau og geit i vår kommune. Bruken av utmarka med aktiv setring er fortsatt en betydelig ressurs for landbruket i kommunen, men antall aktive bruk går ned og størrelsen på de gjenværende brukene øker. I tillegg kommer stadig nye krav som medfører store økonomiske investeringer for bonden og driftsformene endres i retning større enheter. Setring krever også investeringer, og blir mer utfordrende med større besetninger. Dette gjør at det blir færre dyr på utmarksbeite og utmarka preges av gjengroing.

I dag er det 27 aktive setre igjen i kommunen. Av disse er det ei felleseter og totalt 23 setre ligger innenfor det utvalgte kulturlandskapet Vangrøftdalen og Kjurrudalen. De fleste setrene holder dyra på utmarksbeite. Det er viktig å opprettholde aktiviteten og hindre gjengroing i seterområdene for å

holde gode beiteressurser i hevd for framtida. I et klimaperspektiv er det også av betydning å holde beitelandskapet i fjellområdene åpne med tanke på albedoeffekten, dvs. flatenes evne til å reflektere lys. Ved å hindre gjengroing ivaretas også biologisk mangfold. Studier fra andre land tyder på at beitebruk fører til økt lagring av karbon i beitemark. Dette gjelder særlig for naturbeiter.

Små innmarksareal går også ut av drift som følge av dårlig arrondering, og slike arealer er vanskelig å drifte med det utstyret som brukes i dag. Endret klima med mer intens nedbør gir utfordringer for høsting av fôr og spredning av gjødsel til rett tid. Det er behov for bedre drenering på grasarealene. Det dreier seg ofte om gode avskjæringsgrøfter, punktdrenering og eventuelt profilering av myrarealer. Spyling av eksisterende grøfter kan være et alternativ for å bedre dreneringstilstanden på jorda. Bedre drenering bidrar til mindre utslipp av klimagasser til luft.

Det er stor andel bygninger knyttet til landbrukseiendommer. Setring og bruk av utmarka har vært en svært viktig del av drifta i fjellandbruket opp gjennom tidene, og for Vangrøftdalen og Kjurrudalen finner en mange setre per gard pga. tidligere vekselbruk av seterdalene. Både seterhus, fjøs, staller, utmarksløer og avkjølinger er vanlige innslag i kulturlandskapet. Store deler av SMIL-midlene har vært brukt til ivaretagelse av nettopp disse. Det brukes også en del midler fra tilskuddsordningen for Utvalgte kulturlandskap til bygninger innenfor UKL-område Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os kommune.

Mangel på håndverkere med erfaring og kompetanse innen det tradisjonelle håndverket og istandsetting av eldre bygninger er en stadig utfordring, og det er viktig å beholde og bygge opp kompetanse på dette fagfeltet.

Klimaendringene er også en del av utfordringsbildet for kulturmiljø og kulturminner. Et varmere og våtere klima fører til raskere gjengroing av kulturlandskapene med deres tilhørende kulturmiljø og kulturminner, og for den kulturhistoriske bebyggelsen vil dette kunne føre til hyppigere og raskere utvikling av råteskader, skadedyrangrep, frostsprengning og mer generelle skader og forfall på bygninger.

Dårlig vedlikeholdte og forfalne gjerder er et økende problem ettersom det blir færre husdyrbrukere igjen. Etter § 15 i dyrevelferdsloven er det forbudt å bruke piggråd i gjerde for å regulere dyrs ferdsl. Det er grunneier som er ansvarlig for gjerder på sin eiendom (jf. Grannegjerdelova). Likevel er det et stort problem med både piggråd og nettinggjerder som ikke er vedlikeholdt eller fjerna. Dette utgjør en fare for vilt og husdyr, og det er mange dyr på utmarksbeite i Os kommune. Det er dessverre tilfeller nesten hvert år av dyr som setter seg fast i slike gjerder. Derfor er det i samråd med landbrukets faglag besluttet at det skal brukes SMIL-midler for å stimulere til opprydding av gamle gjerder. Dette påvirker imidlertid ikke grunneiers gjerdeplikt.

Mange benytter rundballer og forbruket av rundballeplast er stort. Det er utfordringer knyttet til håndtering av plast, oppsamling av pressaft og plassering av rundballer i forhold til vilt og

trafiksikkerhet. I strategien er det valgt å åpne for tilskudd til oppføring av plansiloer (siloanlegg). Tiltaket grenser mot hva som kan regnes som vanlig jordbruksdrift, men pga. stor positiv miljøgevinst med stor reduksjon i plastforbruk og oppsamling av pressaft, vurderes dette som et aktuelt tiltak med en lav tilskuddsandel.

Nærmere beskrivelse av utfordringene knyttet opp mot de ulike miljøtemaene

Gjennom nasjonalt og regionalt miljøprogram er det satt opp mål for ulike miljøtema. Kommunens tiltaksstrategier bygger på disse, og det er særlig tema knyttet til kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, tilgjengelighet for friluftsliv, avrenning til vann og utslipp til luft som er aktuelle for Os kommune.

Utfordringer knyttet til kulturlandskap og biologisk mangfold

- Færre aktive setre og redusert utmarksbeitebruk – utmark og innmark gror igjen, spesielt i seterområdene.
- Naturtyper som utmarksslåtter og naturbeitemark i utmarka gror igjen og fører til tap av biologisk mangfold. Det blir stadig mer utfordrende å videreføre og ta vare på gamle tradisjoner og kunnskap om tidligere tiders bruk av arealene.
- Blåleddved som problemart, spres raskt og danner tett vegetasjon.
- Gamle gjerder i beiteområder som ikke er vedlikeholdt. Dette gjelder spesielt piggråd og nettinggjerder. Dårlig/ikke vedlikeholdt gjerde har ingen effekt og er en stor fare for husdyr og vilt på beite. Dette gjelder også sperregjerder, og det er store utfordringer med å holde dyrene på riktig områder når disse ikke er vedlikeholdt.

Utfordringer knyttet til kulturmiljøer og kulturminner

- Stor bygningsmasse tilknyttet landbrukseiendommer, krevende å ivareta alt. Bygninger som ikke lengre er i bruk og hvor eier har liten egen nytte av bygget er spesielt utsatt (f.eks. løer, avkjølinger, gamle driftsbygninger o.l.).
- Området er tilknyttet verdensarven Røros bergstad og Circumferensen, der spesielt Vinterleden i Tufsingdalen, Narjordet, Gruvåsen og Vangrøftdalen og Kjurrudalen er beskrevet med viktige verdier for verdensarven i gjeldende forvaltningsplan. Store deler av Vangrøftdalen og Kjurrudalen er også et utvalgt kulturlandskap med høyt fokus på kulturmiljø og bygninger. Det er derfor av stor interesse at eldre bygninger i kommunen blir ivaretatt slik at historien ikke forsvinner. Opprettholdelse av slike eldre bygninger og kulturmiljøer kan være svært krevende økonomisk for eier, og er avhengig av eiers interesse.

Utfordringer knyttet til tilgjengelighet for friluftsliv

- Utmarka gror igjen og det er utfordringer med å holde stier og gamle ferdssveier åpne, særlig seterområdene. Dette gjelder også framkommelighet til elver og innsjøer.

- Ved økt gjengroing blir det også vanskeligere å finne fram på gamle stier. Skilting kan derfor være et godt tiltak for allmenn ferdsel.

Utfordringer knyttet til utslipp til vann og luft

- Dårlig drenert jordbruksjord og dårlig vedlikehold på hydrotekniske anlegg og drencsystemer. Det er stor andel leiejord i kommunen, leietaker investerer jevnt over mindre i leiejord enn i sin egen jord. Forsumpede områder gir økt utslipp av klimagasser til luft og blir ofte nedprioritert. Mindre og våte jordstykker er mindre attraktive, og det er tilknyttet større risiko for at slike areal går ut av drift.
- Avrenning fra rundballer. Særlig større rundballager uten oppsamling av pressaft, men også mindre lager nært vassdrag.
- Avrenning fra fôringsplasser, gjelder spesielt storfe på utegang i vintersesongen.
- Stor andel leiejord og dårlig arrondering fører til økt transport og økt utslipp til luft.
- Spredning av husdyrgjødsel i vekstsesongen. Kort vekstsesong og mange små jordlapper kombinert med lang kjøreavstand kan gjøre det utfordrende å få ut all møkk til riktig tid og med miljøvennlige metoder. Etablering av satellittlager for gjødsel kan legge til rette for mer miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Det er imidlertid en utfordring med stor andel leiejord ved etablering av nye satellittlager.

Mål for perioden

Os kommune har som mål å opprettholde et levende og livskraftig landbruk med aktive seterbruk og stort innslag av husdyr på utmarksbeite. Et åpent kulturlandskap preget av høyt biologisk mangfold og bygninger som bærer preg av aktiv landbruksdrift og godt vedlikehold. Landbruket skal være bærekraftig og miljøvennlig, og det skal være attraktivt for neste generasjon å overta og drive næringa videre. Gjennom SMIL-ordningen er dette inndelt i 4 kategorier med følgende mål:

- Hindre/ redusere erosjon og avrenning av næringsstoffer fra dyrka areal til vassdrag, og hindre/ redusere utslipp av klimagasser til luft.
- Bevare og øke beitebruken på innmark og i utmark, og opprettholde et fortsatt åpent kulturlandskap med særlig fokus på seterområdene. Ivareta biologisk mangfold samt bidra til å opprettholde aktiv jordbruks- og seterdrift.

- Sette i stand og bevare viktige kulturminner og kulturmiljøer i inn- og utmark. Ivareta og sette i stand karakteristiske bygninger og bygningsmiljøer i grendene/bygdene og på setrene i henhold til byggeskikk.
- Bedre allmennhetens tilgjengelighet i jordbrukslandskapet gjennom utbedring av gamle veier og stier spesielt i seterområdene.

For gjeldene periode er det valgt å legge ekstra vekt på opprydding av gamle gjerder i beiteområder. Med bakgrunn i dette er det bestemt, i samråd med arbeidsgruppa, at det skal avsettes 200 000 kr per år de to første årene til slike tiltak. Etter to år skal det vurderes om dette skal videreføres og gjøres gjeldene for påfølgende toårsperiode. Målet er å gjøre utmarka fri for unødige farer for beitedyr, samtidig som innmarka beskyttes mot bufe på utmarksbeite.

Det ville også vært hensiktsmessig å kartlegge utmarka i beiteområdene for å få en oversikt over hvor de dårligste gjerdene er. Da kan det prioriteres opprydding spesielt i disse områdene. Slike kartleggingsprosjekt er gjerne fellesprosjekt som krever at et foretak eller en person står som ansvarlig for søknaden og har ansvar for regnskap og tilskuddsmidler. Planleggings- og tilretteleggingsprosjekt slik som dette, kan støttes med inntil 100 % av kostnadsoverslaget. Tiltaket vil være særlig aktuelt for de som driver beitenæring i utmarka. Det kan gis midler til flere kartleggingsprosjekt for ulike beiteområder. Tilrettelegging for mer utmarksbeite med blant annet opprydding av gjerder er også et av tiltakene som er nevnt i kommunenes klima- og energiplan.

Prioriteringer for perioden og aktuelle tiltak

For perioden 2024-2027 vil Os kommune ha følgende prioriteringer på miljøtema. Oversikten viser hvilken prioritet de ulike temaene har, det kan likevel være enkelttiltak innenfor et tema som har lav prioritet, dette framgår av retningslinjene.

1. Hindre og redusere utslipp til vann og luft

- Utbedring hydroteknisk anlegg
- Avskjæringsgrøfter
- Gjenåpning av bekkelukkinger
- Tiltak mot avrenning fra fôringsplasser/rundballager
- Eksterne gjødsellager
- Dekke over gjødsellager
- Siloanlegg som bidrar til å minske bruk av plast og hindre avrenning av pressaft
- Etablering av kantvegetasjon
- Erosjonssikring og flomdempende tiltak langs vassdrag
- Fangdammer og lignende rens tiltak

2. Sette i stand og ivareta kulturlandskap og biologisk mangfold

- Tiltak for å opprettholde aktiv seterdrift
- Rydding/istandsetting av biologiske verdifulle arealer, også som tiltak for å ivareta pollinerende insekter
- Bekjempelse av uønskede arter for å unngå spredning til biologisk verdifulle arealer
- Fjerning av piggtråd og gamle nettinggjerder i inn- og utmark

3. Sette i stand og ivareta kulturminner og kulturmiljøer

- Istandsetting og bevaring av verneverdige eller særegne bygninger. Sikringstiltak kan også inngå
- Istandsetting og bevaring av steingjerder
- Tiltak for å bevare helhetlige kulturmiljøer
- Tiltak som bidrar til kompetanseheving av tradisjonelt håndverk
- Tiltak som bidrar til klimatilpasning av kulturhistoriske bygg

4. Tilrettelegge for tilgjengelighet for allmennheten og ivareta friluftsverdier

- Rydding og merking av gamle seterveier/ferdselsveier i jordbrukslandskapet
- Rydding for bedre tilgjengelighet til sjøer, elver og vassdrag i kulturlandskapet
- Oppsett av infotavler
- Kloppegging i spesielt utsatte områder der det er en del av et større tilretteleggingstiltak
- Grunder og gjerdeklyv i forbindelse med turstier i beiteområder

Spesifikke prioriteringer for perioden:

- Sette av 200 000 kr per år i de to første årene som skal gå til opprydding av gjerder. Etter første to-års periode skal det vurderes om dette skal videreføres for påfølgende to år.

Årlige retningslinjer

Det utarbeides årlige retningslinjer som revideres hvert år etter endt søknadsomgang i samarbeid med landbrukets faglag. Det er da anledning til å tilpasse tiltakene som treffer innenfor rammene som er vedtatt i tiltaksstrategiene. Frister, vilkår, satser for tilskudd og annen slik informasjon, kommer også fram av retningslinjene. Prioriteringene for bruken av kommunens tilskuddsmidler til ulike typer tiltak vil kunne variere noe fra år til år ut fra hvor mange søknader kommunen mottar, men følger i hovedsak prioriteringene på miljøtema som er listet over.

